

*Максим Миколайович Пендюра,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0002-3589-0184*

*Артем Павлович Вадімов,
аспірант кафедри теорії держави і права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0009-0009-9625-1341*

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗРОБКИ, ПРИЙНЯТТЯ, УПРОВАДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ МОБІЛІЗАЦІЇ ТА ЙОГО ЕФЕКТИВНІСТЬ

Постановка проблеми. Суспільні відносини, які виникають з приводу мобілізації як важливої військової компоненти відсічі збройної агресії росії та захисту кордонів і території України від широкомасштабного вторгнення військ рф є на сьогодні пріоритетним і актуальним завданням у державі, яке стосується усіх прошарків суспільства. Але таке важливе питання потребує ефективного, якісного, оптимального та дієвого законодавчого регулювання. Тому з початку поточного року був підготовлений та всебічно обговорювався (у суспільстві, експертному середовищі, депутатських групах, наукових колах) законопроект № 10449 від 30.01.2024, який 11 квітня 2024 року був ухвалений Верховною Радою України як закон (після тривалих дискусій, обміну думками, невдалих спроб голосування), яким внесено зміни до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку. При цьому стан розробки, прийняття, впровадження законодавства з питань мобілізації (а також суміжних питань: загалом принципів і підходів ефективного залучення людей до збройних сил та інших військових формувань, повноти й послідовності військового обліку, однакового підходу та зрозумілих критеріїв придатності до військової служби та проходження військово-лікарської комісії) та його ефективність потребують фахового обговорення вчених-правників і є актуальною науковою тематикою з різними точками зору (а іноді полярними підходами чи позиціями до того чи іншого аспекту мобілізації, що є нормальним).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цьому питанню приділяли увагу, розглядаючи його з різних позицій, такі вчені, як: С. Полтораки, І. Руснак, В. Ваганов, О. Гончаренко, В. Горбулін, О. Кузьмук, Б. Андресюк, В. Богданович, В. Костецький, В. Лішавський, Т. Стукалін, О. Покотило, В. Бойко, О. Устименко, О. Кривенко, Ю. Шемшученко, О. Савинець, О. Романова.

Мета статті. Метою статті є надання визначення поняття «мобілізація», ґрунтуючись на законодавчих і відкритих джерелах, викладення основних складових проблематики цього явища (водночас військового, воєнного, юридичного і правового), підвищення ефективності цього напрямку законодавства. Також на основі аналізу наукових думок вчених висвітлити підходи до суті головних проявів і складових мобілізації. Крім цього, одним із завдань статті є наведення вимог актуального і діючого на сьогодні Закону № 3633-ІХ від 11.04.2024 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку», інші нещодавно прийняті закони стосовно мобілізації, що в суспільстві мають узагальнену назву «закон про мобілізацію».

Основні результати дослідження. Розглядаючи будь-яке поняття, треба передусім надати його чітке визначення, оскільки воно дає зрозуміти не тільки суть предмета чи явища, а часто і його структуру та складові, зв'язки й динаміку, генезу та наслідки. Розглядаючи юридичні поняття, насамперед треба звернутися до нормативно-правових актів та навести відповідні правові норми – дефініції.

У абзаці 4 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» зазначається, що мобілізація – це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію та штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою і проводиться відкрито чи приховано [1].

На основі викладеного формується очевидний висновок, що мобілізація – це насамперед інший (відмінний, неординарний, можна навіть сказати «аварійний») режим функціонування народного господарства, апарату держави, поступове та поетапне його переведення на військові рейки, і тільки після цього кількісне збільшення і покращення якості організації (для відповіді на виклики особливого періоду та відсічі загрози або прямої агресії ворога) військових формувань, правоохоронних і безпекових органів, спеціальних служб. Це логічно, бо тільки потужна економіка й ефективне державне управління спроможні забезпечити організаційну структуру і штати військової та безпекової компоненти держави. Крім цього, обсяг мобілізації та її процес можуть бути виражені в різному масштабі та критеріях (охоплювати всю територію країни, окремі її місцевості, проводитись з публічним оголошенням, без такого чи взагалі приховано).

Але найважливішим у цьому визначені є те, що мобілізація нероздільно пов'язана з такими поняттями, як «особливий період» і «воєнний час». Ці терміни чітко визначаються у ст. 1 Закону України «Про оборону України», а саме, особливий період – це період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [2].

Отже, воєнний час є складовою особливого періоду й починається з введенням у країні воєнного стану, визначення якого наведено в цій же статті згаданого закону. Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози й забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Тож, хоча мобілізація не є прямою похідною від діючого особливого періоду воєнного стану (воєнного часу), бо ширша від нього за хронологічною ознакою (може бути оголошена до його початку – час мобілізації та тривати після скасування воєнного стану – відбудовний період після закінчення воєнних дій), але дуже тісно пов'язана з ним, оскільки скасування воєнного стану починає період відбудови, який мобілізація згідно з законодавчим визначенням охоплює тільки «частково».

Аналізуючи наведене, можемо зробити такий висновок: мобілізація – це правове знаряддя держави у вигляді законодавчо регламентованого комплексу конкретних заходів і дій у разі оголошення воєнного стану (початку воєнного часу) або невдовзі перед його запровадженням (початком воєнних дій) у разі реальних загроз і небезпек, а також у обмеженому часі, вимірі, масштабі після їх завершення (у період відбудови) за обґрунтованої необхідності.

Правовий режим воєнного стану в Україні введений Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 частини першої ст. 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3]. Хоча в цьому Указі його строк визначено у тридцять діб, надалі воєнний стан продовжувався відповідними указами Президента про продовження строку дії воєнного стану в Україні на 90 діб (умовно 3 місяці) і було видано вже декілька таких указів. Останній і діючий на сьогодні Указ Президента України – від 06 травня 2024 року (№ 271/2024), у якому строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 14 травня 2024 року на 90 днів до 12 серпня 2024 року включно [4]. Подібно відбувається

процедура введення та продовження строку загальної мобілізації в Україні відповідними указами Президента, які затверджуються законом [5].

Отже, незважаючи на поширену пересічну думку, яка висловлюється в багатьох публіцистичних джерелах і маніпуляціях політиків, що воєнний стан і мобілізація введені «назавжди», – ці категорії (стани) мають чіткі часові рамки й автоматично припиняють свою дію (як і обмеження, які вони покладають на громадян) у разі їх непродовження.

З цієї тези випливає інший висновок, уже на рівні мотивації, аргументації і підстав запровадження мобілізації, що на її проведення (факт, обсяги, форму, охоплення) впливають як політичні рішення керівництва України, так і геополітична ситуація (зокрема, думка і дія наших європейських та американських партнерів), наприклад, навіть без офіційного припинення вогню (вже не кажучи про можливість тимчасового перемир'я між воюючими сторонами) у разі зниження інтенсивності бойових дій (з різних причин урахуваючи, що будь-які військові конфлікти мають завершення, припинення), ці правові режими (мобілізація та воєнний стан) можуть просто не бути продовжені указами Президента України, а отже, скасовані (а запроваджені або залишені тільки в окремих місцевостях).

У ретроспективі питання і екскурс в історію тематики статті слід зазначити, що підготовка, проходження, голосування і ухвалення проєкту закону (як урядової ініціативи за авторством – Прем'єр-міністра України Д. Шмигала) «про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» № 10449 від 30.01.2024 через суперечливий зміст і непродуману структуру (яка потребувала оптимізації і правок) та перетворенню його на Закон № 3633-IX зайняло більше двох місяців [14]. Причому офіційні особи, депутати (наприклад, секретар Комітету ВР з питань національної безпеки, оборони та розвідки Роман Костенко) ще на стадії законопроєкту твердо заявили, що він буде внесений на голосування не пізніше квітня, що й відбулося [10]. Це вказує, з одного боку, на плідну роботу на цьому напрямі, а з другого – на можливі недоліки мобілізаційного законодавства, які будуть виявлені в процесі практики його застосування.

Ключові зміни, які були запропоновані в тексті та пояснювальній записці до цього законопроєкту, жваво обговорювалися, аналізувалися, коментувалися. Вони не припинилися і після 11 квітня, коли остаточна редакція більшістю парламенту була прийнята у другому читанні і в цілому. Ці зміни та положення наразі стали законодавчими нормами і головні новели треба стисло навести й проаналізувати.

16 квітня 2024 року Президент України Володимир Зеленський підписав Закон № 3633-IX від 11.04.2024 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» (який раніше був законопроєктом № 10449). Його мета – суттєво вплинути на мобілізаційні процеси в Україні.

Основні його положення набрали чинності через 30 днів з дати публікації. Оскільки публікація відбулася 17 квітня 2024 року в газеті «Голос України», то закон чинний з 18 травня 2024 року. Основні його положення можна умовно згрупувати за чотирма напрямками: удосконалення процедур проведення мобілізації; удосконалення військового обліку; покращення соціального захисту військовослужбовців; удосконалення питань проходження військової служби [6].

Наводячи ухвалені зміни, треба послатися на офіційну вебсторінку пресслужби Апарату Верховної Ради України, яка опублікувала роз'яснення щодо основних змін.

Головні засади ухваленого закону. В аспекті військового обліку: покладається обов'язок на усіх призовників, військовозобов'язаних та резервістів через 60 днів з дня набрання чинності законом з'явитись до ТЦК і СП, у ЦНАП або скористатися електронним кабінетом і пройти звірку персональних даних із обліковими даними ТЦК; чоловіки, які мають спеціальні звання (класні чини) та проходять службу у правоохоронних органах, податковій, митній службі тощо, а також звільнені з такої служби, повинні протягом 60 днів після прийняття закону стати на військовий облік військовозобов'язаних у ТЦК та СП за своїм місцем проживання; при цьому чоловіки віком від 18 до 60 років, які зняті з військового обліку у зв'язку з вибуттям за межі України на строк більше трьох місяців, повинні стати на військовий облік; при цьому загалом на всіх громадян покладаються зобов'язання мати при собі під час воєнного стану та/або під час проведення мобілізації військово-обліковий документ та пред'являти його за вимогою разом із документом, що посвідчує

особу, при цьому реєстрація акаунту в електронному кабінеті призовника, військовозобов'язаного, резервіста є правом особи і є добровільним.

Щодо самого процесу і порядку мобілізації та вручення повістки законодавчими нововведеннями Закону № 3633-ІХ є: запровадження обов'язкового проходження медичного огляду для всіх військовозобов'язаних, при цьому участь у оповіщенні військовозобов'язаних під час мобілізації разом із ТЦК і СП братимуть поліція, місцеві органи державної влади, органи місцевого самоврядування, керівники підприємств, установ і організацій, чіткий та вичерпний перелік поважних причин неприбуття громадянина за повісткою до ТЦК і СП, затверджено перелік інформації, яка має бути зазначена в повістці. Кожен військовозобов'язаний знатиме, що це саме його повістка. Повістка перестане бути елементом шантажу та залякування.

З питань відстрочки встановлений чіткий і вичерпний перелік осіб, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації, також виключена можливість ухилитися громадянам від призову під час мобілізації шляхом вступу до закладу освіти для отримання другої, третьої вищої освіти (бакалавр, магістр) чи навіть нижчої освіти за наявну, виключено відстрочки працівникам підприємств, установ та організацій Міністерства оборони.

На осіб, які ухиляються від конституційного обов'язку із захисту вітчизни, накладаються такі обмеження: обмеження судом громадян у праві керування транспортним засобом під час мобілізації, у разі невиконання вимоги територіального центру комплектування та соціальної підтримки про виконання обов'язку (обов'язків). Надання консульських послуг у закордонних дипломатичних установах України здійснюватиметься за умови уточнення громадянином своїх персональних даних з обліковими даними в ТЦК і СП, під час воєнного стану оформлення паспортних документів за кордоном для громадян чоловічої статі віком від 18 до 60 років здійснюється за умови наявності у них військово-облікових документів.

Щодо проходження військової служби запроваджується базова військова служба для чоловіків віком від 18 до 25 років – у мирний час – до п'яти місяців, з яких до трьох місяців здійснюється базова загальновійськова підготовка, до двох місяців – фахова підготовка; під час дії воєнного стану – на строк до трьох місяців, з яких не менше одного місяця здійснюється базова загальновійськова підготовка, до двох місяців – фахова підготовка. При цьому законодавчо закріплюється запровадження базової загальновійськової підготовки у вищих навчальних закладах будь-якої форми власності з 1 вересня 2025 року; короткострокових контрактів на військову службу під час воєнного стану (для громадян віком від 18 до 25 років, для медичних фахівців та психологів – 1 рік); запровадження додаткової вимоги – проходження базової загальновійськової підготовки або військової служби – для прийняття на державну службу, службу в органи місцевого самоврядування, в органи поліції та прокуратуру.

При цьому новим мобілізаційним законодавством чітко вводиться система мотиваційних стимулів і чітких числових показників вирішення гострих і важливих соціальних питань, а саме: щорічна основна відпустка тривалістю 30 днів під час дії воєнного стану, протягом календарного року може надаватися частинами, при цьому одна частина не менше 15 календарних днів; додаткова відпустка за знищену техніку тривалістю не більше 15 календарних днів на рік; додаткова відпустка військовослужбовцям, звільненим із полону, тривалістю 90 календарних днів зі збереженням грошового забезпечення, розмір одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) військовослужбовця не може становити менше 15 мільйонів гривень; у разі укладення контракту одноразово надається сертифікат на купівлю транспортного засобу в розмірі 150 тисяч гривень, у разі укладення першого контракту надається одноразова компенсація 50 відсотків від першого внеску за програмою Є-оселя, додатково 100 тисяч гривень після першого року військової служби, та ще 100 тисяч гривень після другого, не нараховуються штрафні санкції, пеня за невиконання зобов'язань перед підприємствами, установами й організаціями усіх форм власності, зокрема банками, а також проценти за користування кредитом, окрім кредитних договорів щодо придбання майна або автомобіля [8].

Не зайвим буде зазначити важливу позицію (яка ще обговорювалась на стадії законопроекту, але в підсумку в закон не увійшла) представника парламентської більшості фракції «Слуга народу», члена Комітету ВР з питань нацбезпеки, оборони і розвідки Федора Веніславського, яку він висловив у етері програми Радіо Свобода «Свобода. Ранок», «що законопроект про демобілізацію

уряд подаватиме окремо, тому із документа виключили цю норму. Це було зроблено на прохання міністра оборони Руслана Умерова та головнокомандувача ЗСУ Олександра Сирського». При цьому голосували за ухвалення законопроекту народні обранці по фракціях так: «Слуга Народу» – 192; «ЄС» – 0; «Батьківщина» – 2; «Платформа за життя та мир» – 18; «Голос» – 16; «Відновлення» – 16; «За майбутнє» – 12; «Довіра» – 15; позафракційні – 12 [7].

Також слід зазначити більш пізні законодавчі нововведення з питань мобілізації та відомості про результати мобілізації.

Наприклад, Верховна Рада на засіданні 8 травня ухвалила в цілому як закон законопроект від 28.03.2024 № 11079-1 «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності». Він передбачає можливість добровільної мобілізації в'язнів, добровільну участь засуджених у бойових діях.

Як повідомив народний депутат Ярослав Железняк, антикорупційні ризики, на яких наголошував Комітет ВР, частково прибрали. Зокрема, право мобілізуватися з тюрми вилучили для депутатів та частини корупціонерів (з винятками), а також винних у тяжких злочинах (вбивства, зґвалтування). Співавторка проекту Олена Шуляк зазначила, що законопроект відкриває можливість певним категоріям ув'язнених, які виявили бажання стати на захист своєї держави, долучитись до Сил оборони.

Ключові положення закону: мобілізація в'язнів, а точніше реалізація щодо таких категорій громадян механізму УДЗ тільки за рішенням суду; тільки добровільність такого рішення самих ув'язнених; згода від командира військової частини; відповідність психічного стану та стану здоров'я ув'язненого вимогам служби в ЗСУ (проходження попереднього медичного огляду у в'язниці, а далі проходження ВЛК); більше як три роки терміну перебування у в'язниці до закінчення визначеного покарання; така категорія мобілізованих проходитиме службу в спеціальних підрозділах. Адміністративний нагляд за такими звільненими здійснюватиметься командиром військової частини, куди вони потрапляють.

При цьому не можуть бути мобілізовані ув'язнені за злочини: проти основ національної безпеки України, умисне вбивство двох або більше осіб, або поєднане зі зґвалтуванням, сексуальне насильство, судимість за скоєння кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152–156¹, 258–258⁶, ч. 4 ст. 286¹ Кримінального кодексу України, якщо такі судимості не погашені або не зняті в установленому законом порядку, ті, хто посягав на життя правоохоронців, ті, хто вчинив особливо тяжкі корупційні порушення, ті, хто займав особливо відповідальне становище незалежно від статті злочину (міністри, депутати, їхні заступники та помічники тощо) [15].

При цьому джерела інформантств з посиланням на Міноборони повідомляють, що вже 2,4 млн військовозобов'язаних оновили свої дані. Міністерство оборони відзначає позитивну динаміку темпів мобілізації в Україні. Ситуація значно краща порівняно з березнем та лютим. Про це заявив речник Міністерства оборони Дмитро Лазуткін у ефірі телемарафону. За його словами, наразі збільшилася кількість людей, які мобілізуються. «Зараз процес набув іншої інтенсивності. Ми не можемо розкривати цифри, але динаміка позитивна, і це не може не тішити», – зазначив він. Лазуткін зауважив, що Міністерство оборони розуміє, що потрібен певний час для того, щоб ці люди, які зараз мобілізуються, опинилися в ЗСУ, «потрібно пройти навчання, ВЛК, отримати мобілізаційне розпорядження, але так чи інакше процес іде. Динаміка значно покращується...» [16].

Згідно з новим законом про мобілізацію студенти вишів і закладів профтехосвіти, які навчаються заочною формою, не можуть бути призвані на військову службу. Також мобілізації в особливий період не підлягають: асистенти-стажисти, аспіранти та докторанти денної форми навчання; наукові та науково-педагогічні працівники вишів, технікумів, коледжів, наукових установ та організацій, якщо у викладача є вчене звання або науковий ступінь; педагогічні працівники закладів ПТУ та загальноосвітніх шкіл за умови, що вони працюють за основним місцем роботи не менше ніж на 0,75 ставки [17].

Говорячи про мобілізаційні пропозиції, не зайве зазначити, що на офіційному сайті Асоціації правників України – правничої громадської організації, яка не один десяток років поєднує у професійне співтовариство юристів-практиків з усієї України, міститься розділ «мобілізація», в якому

даються ґрунтовні, фахові роз'яснення, консультації і поради на найбільш запитуванні теми та актуальні питання цього профілю. Наведення їх усіх у форматі запитання–відповідь буде зайвим, але показово, що перші чотири блоки запитань викладені так: «Новий» електронний реєстр приззовників, військовозобов'язаних та резервістів»; «Чи має право військовозобов'язаний відмовитись від повістки, якщо вже був у військкоматі або має підстави для відстрочки?»; «Чи необхідна перевірка документів для вручення повістки? Якщо так, то за яких обставин та ким можуть перевірятись документи? Чи можна відмовитись від надання документів? Якщо документів немає при собі, то які можливі наслідки?»; «Чи мають право співробітники військкомату зупиняти громадський транспорт та вручати повістки пасажиром? Чи мають ці дії супроводжуватись присутністю співробітників поліції, свідків тощо» [9].

Це означає, що при внесенні змін до законодавства щодо мобілізації, зокрема і військової служби загалом у воєнний час, народним обранцям потрібно керуватись цими запитаннями суспільства як дороговказом для забезпечення якості й ефективності цього законодавства. Оскільки саме на цих напрямках відбувається найбільша кількість грубих порушень базових і невід'ємних прав громадян (свобода, особиста недоторканність, честь і гідність) з боку посадових осіб, уповноважених проводити мобілізацію й залучати до війська і необхідне унормування на користь гарантування та реального захисту цих прав (свобод, законних інтересів). При цьому це стосується не тільки аспекту або моменту безпосередньо вручення повістки чи «запрошення» (яке іноді відбувається у насильницький, незаконний спосіб) до проходження ВЛК, а й обґрунтованого розподілення у місця проходження військової служби (а якщо казати прямо в теперішніх умовах – тягаря війни) залежно від якостей, знань і вмінь конкретної особи, належної за процесом, якісної за змістом і тривалості за строком військової підготовки особи безпосередньо до бойових дій. А також необхідно забезпечити законодавче закріплення обов'язкового урахування лікарями та посадовцями органів військового комплектування попередніх даних (як документарних, так і фактичних): медичних діагнозів, стану здоров'я, життєвої ситуації, морально-ділових якостей конкретної особи при вирішенні питання її придатності до військової служби та можливості направлення у конкретний підрозділ за сукупністю цих відомостей.

Ці авторські пропозиції щодо пріоритетів законодавчого поліпшення питань мобілізації необхідно доповнити думкою вчених, що міститься у їхніх відповідних публікаціях, оскільки це наукова стаття і вона потребує, окрім наведення практичних випадків і визначень конкретних законодавчих норм (і пропозицій змін і доповнень законодавства для його покращення у прикладному застосуванні), також аналізу теоретичних міркувань.

Так, у статті О. Романової «Юридичні аспекти мобілізації в Україні» вказується, що в сучасному розумінні мобілізація в більшості держав почала застосовуватися зі створенням масових армій, базою, ядром комплектування яких була військова повинність. Родоначальником поняття мобілізації є Карл Клаузевіц, німецький військовий теоретик та історик, прусський генерал, його трактат «Про війну» називає мобілізацію та застосування сили найважливішими факторами, які визначають результат війни. Аналіз праць науковців з цього питання (який робить, зокрема, О. Савинець) приводить до висновку, що адміністративно-правове регулювання мобілізації – це здійснюваний за допомогою системи правових засобів результативний організаційно-правовий вплив на суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення мобілізаційної підготовки та мобілізації з метою їх упорядкування, охорони, розвитку. Отже, мобілізація є одним із основних елементів системи оборонних заходів держави, а чисельність військовослужбовців має бути достатньою для відсічі збройної агресії або ведення повномасштабної війни. На основі аналізу згаданої статті стає зрозуміло, що головними складовими мобілізаційного процесу (та питаннями, які потребують чіткого та вичерпного законодавчого визначення) є черговість мобілізації, звільнення від мобілізації, медичний огляд військовозобов'язаних під час мобілізації, бойова підготовка мобілізованих, відповідальність за ухилення від обліку, оскарження дій, пов'язаних із мобілізацією, та інші суміжні з ними [11, с. 73, 77].

У статті «Напрями подальшого удосконалення національного законодавства у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації» (яка була опублікована до широкомасштабного вторгнення РФ, але вже під час триваючої гібридної війни Росії проти України) були запропоновані блоки ідей та ініціатив законодавчого закріплення змін у суть мобілізаційної підготовки та мобілізації. А у ви-

сновках статті зазначається, що правове поле необхідно скоригувати та адаптувати до умов гібридної війни сучасності (а наразі вже відкритого вторгнення та агресії РФ), щоб дати змогу державним і недержавним органам управління, органам місцевого самоврядування, керівникам підприємств, установ і закладів ефективніше готувати та проводити заходи мобілізаційної підготовки і мобілізації в інтересах територіальної цілісності України та недоторканності її кордонів (а на сьогодні також збройної відсічі країни-агресора) [12, с. 19].

У статті О. Савинець «Іноземний досвід комплектування збройних сил» аналізуються та розглядаються підходи провідних держав до комплектування і наповнення збройних сил, порівнюються призовне і контрактне військо та робиться узагальнюючий висновок, що всі види комплектування збройних сил мають свої суттєві недоліки та переваги. Звісно, позитивним вважався б перехід Збройних Сил України на повністю контрактну форму комплектування. Але наразі, через наявність збройної агресії щодо України, такий перехід вважається неможливим, особливо враховуючи таку перевагу призову, як наявність масової та численної армії для захисту держави від великомасштабної агресії. Нині призов забезпечує постійне оновлення Збройних Сил України та сприяє постійній підготовці військово навчених мобілізаційних ресурсів. Маючи за мету переведення українського війська на повністю добровільну основу, слід зважати на значну дорожнечу реалізації таких заходів, необхідність врегулювання житлової проблеми військовослужбовців, підвищення грошового та покращення соціального забезпечення військовослужбовців, що в майбутньому може мати наслідком конкурентоспроможність військової професії на ринку праці, підвищення іміджу військової служби та мотивації громадян [13, с. 38].

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що сучасний стан розробки, прийняття, впровадження законодавства з питань мобілізації та його ефективність (як певний процес, що передбачає обов'язкові та конкретні складові та послідовні етапи, а також результат, який обов'язково повинен бути отриманий) є відповіддю на виклики та запити сьогодення з метою оборони країни в умовах широкомасштабного військового вторгнення РФ та відсічі збройної агресії (з деокупацією територій). Сам факт ухвалення Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11 квітня 2024 року № 3633-IX свідчить, що робота в цьому напрямі триває та буде провадитись надалі шляхом відповідних законодавчих змін, але при цьому треба враховувати не тільки доцільність кількісного та якісного наповнення війська, а й необхідність забезпечення прав і свобод громадян при проведенні мобілізації. Крім цього, у процесі законотворчості на цьому напрямі необхідно враховувати думку фахових юристів, висновки експертів, доктринальні підходи вчених-правників задля забезпечення ефективності законодавства з питань мобілізації.

Список використаних джерел

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
2. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
4. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 06.05.2024 № 271/2024. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2712024-50769>
5. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України № 65/2022 від 24 лютого 2022 року (з зазначенням дати та номера восьми наступних Указів Президента «Про продовження строку проведення загальної мобілізації»). gov.ua, державні сайти України, *офіційний сайт урядового контакт-центру* (розділ «Загальна мобілізація»). URL: <https://ukc.gov.ua/knowledge/ukaz-pro-zagalnu-mobilizatsiyu/>, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3685-20#Text>
6. Новий Закон про мобілізацію прийнято – нюанси для роботодавців. *Системи для бізнесу*. 29.04.2024. URL: <https://sys2biz.com.ua/news/novyj-zakon-pro-mobilizatsiyu-priyinyato-nyuansy-dlya-robotodavtsiv/>
7. Закон про мобілізацію ухвалений. Ось що він передбачає. *Радіо Свобода*. 11.04.2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zakonoprojekt-pro-mobilizatsiyu-ukhvalenyu-v-tsilomu-peredbachaye/32900113.html>

8. Верховна Рада України прийняла у другому читанні і в цілому Закон № 10449 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку». Пресслужба Апарату Верховної Ради України. 11.04.2024. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/248328.html>
9. Мобілізація (роз'яснення юристів на питання) / Всеукраїнська громадська організація «Асоціація правників України». *Офіційний сайт АПУ*. URL: <https://hotline.uba.ua/faq/person/2>
10. Закон про мобілізацію внесуть на голосування приблизно у середині квітня – Костенко. 29 березня 2024. *Офіційний сайт «Радіо Свобода»*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kostenko-zakon-mobilizatsiya/32883718.html>
11. Романова О. М. Юридичні аспекти мобілізації в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 73–78. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/813/756>
12. Напрями подальшого удосконалення національного законодавства у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації / О. І. Грінченко, О. П. Кутовий, М. І. Шапталенко. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2017. № 1. С. 16–20. URL: <http://znp-cvsg.nuou.org.ua/article/view/125452/119914>
13. Савинець О. Ю. Іноземний досвід комплектування збройних сил. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія: Право. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 2. Вип. 51. С. 34–38.
14. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку від 30.01.2024 № 10449. Картка законопроекту, хронологія розгляду. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43604>
15. Кознова О. Прийнято Закон про добровільну мобілізацію в'язнів. *Ліга Закон*. 08.05.2024. URL: https://biz.ligazakon.net/news/227564_priynyato-zakon-pro-dobrovlnu-moblzatsyu-vyaznv
16. Мигаль М. Мобілізація: Міноборони відзвітувало про позитивну динаміку. *Главком*. 27.06.2024. URL: <https://glavcom.ua/country/society/mobilizatsiya-minoboroni-vidzvituvало-pro-pozitivnu-dinamiku--1007203.html>
17. Орлова В., Зайцева О. Правила змінилися: хто зі студентів може бути мобілізований з 1 червня. *УНІАН*. 01.06.2024. URL: <https://www.unian.ua/society/mobilizaciya-studentiv-ta-aspirantiv-2024-kogo-prizivatimut-za-novim-zakonom-12623100.html>

References

1. On mobilization training and mobilization: Law of Ukraine dated October 21, 1993 № 3543-XII. *Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
2. On the defense of Ukraine: Law of Ukraine dated 06.12.1991 No. 1932-XII. *Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
3. On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 64/2022. *Official online representation of the President of Ukraine*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
4. On the extension of the martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated 05.06.2024 No. 271/2024. *Official online representation of the President of Ukraine*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2712024-50769>
5. On general mobilization: Decree of the President of Ukraine No. 65/2022 of February 24, 2022 (indicating the date and number of eight subsequent Presidential Decrees «On extending the term of general mobilization»). gov.ua, State websites of Ukraine, *the official website of the government contact center* (section «General mobilization»). URL: <https://ukc.gov.ua/knowledge/ukaz-pro-zagalnu-mobilizatsiyu/>, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3685-20#Text>
6. The new Law on Mobilization has been adopted – nuances for employers. *Systems for business*. 04/29/2024. URL: <https://sys2biz.com.ua/news/novyj-zakon-pro-mobilizatsiyu-pryjnyato-nyuansy-dlya-robotodavtsiv/>
7. The law on mobilization was adopted. Here's what he envisions. *Radio Freedom*. 11.04.2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zakonoprojekt-pro-mobilizatsiyu-ukhvalenyy-v-tsilomu-peredbachaye/32900113.html>
8. The Verkhovna Rada of Ukraine adopted in the second reading and in its entirety Law No. 10449 «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Certain Issues of Military Service, Mobilization, and Military Registration». Press service of the Apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine. Published

- on April 11, 2024. *Official web portal of the Parliament of Ukraine*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/248328.html>
9. Mobilization (clarification of lawyers on questions) / All-Ukrainian public organization «Association of Lawyers of Ukraine». *Official website of the APU*. URL: <https://hotline.uba.ua/faq/person/2>
  10. The law on mobilization will be put to the vote around the middle of April – Kostenko. *The official website of «Radio Freedom»*. March 29, 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kostenko-zakon-mobilizatsiya/32883718.html>
  11. Romanova O. M. Legal aspects of mobilization in Ukraine. *Journal of the Kyiv University of Law*. 2023. No. 1. P. 73–78. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/813/756>
  12. Directions for further improvement of national legislation in the field of mobilization training and mobilization / O. I. Grinenko, O. P. Kutovyi, M. I. Shaptalenko. *Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky*. 2017. No. 1. P. 16–20. URL: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/view/125452/119914>
  13. Savynets O. Yu. Foreign experience in equipping the armed forces. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*. Uzhhorod: «Helvetika» Publishing House, 2018. Vol. 2. Issue. 51. P. 34–38.
  14. Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Certain Issues of Military Service, Mobilization, and Military Registration dated January 30, 2024 No. 10449. Bill card, review chronology. *Official website of the Parliament of Ukraine. Draft laws*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43604>
  15. Koznov O. The Law on Voluntary Mobilization of Prisoners was adopted. *League Law*. 05/08/2024. URL: https://biz.ligazakon.net/news/227564_priynyato-zakon-pro-dobrovlnu-moblzatsyu-vyaznv
  16. Myhal M. Mobilization: The Ministry of Defense reported on positive dynamics. *Glavkom*. June 27, 2024. URL: <https://glavcom.ua/country/society/mobilizatsija-minoboroni-vidzvituvale-pro-pozitivnu-dinamiku--1007203.html>
  17. Orlova V., Zaitseva O. The rules have changed: which of the students can be mobilized with. *UNIAN*. 01.06.2024. URL: <https://www.unian.ua/society/mobilizaciya-studentiv-ta-aspirantiv-2024-kogo-prizivatimut-za-novim-zakonom-12623100.html>

Пендюра М. М., Вадімов А. П. Сучасний стан розробки, прийняття, упровадження законодавства з питань мобілізації та його ефективність

Суспільні відносини, які виникають з приводу мобілізації як важливої військової компоненти відсічі збройної агресії росії та захисту кордонів і територій України від широкомасштабного вторгнення військ рф, є на сьогодні пріоритетним та актуальним питанням у державі, яке стосується усіх прошарків суспільства. Але таке важливе питання потребує ефективного, якісного, оптимального та дієвого законодавчого регулювання. І частково ці намагання вже реалізовані в ухваленому Законі «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11.04.2024 № 3633-IX. При цьому стан розробки, прийняття, впровадження законодавства з питань мобілізації та його ефективність потребують фахового обговорення вчених-правників і є актуальною науковою тематикою з різними точками зору (а іноді полярними підходами чи позиціями до того чи іншого аспекту мобілізації, що є нормальним).

Мета статті – надання визначення поняття «мобілізація», спираючись на законодавчі та відкриті джерела та викладення основних складових проблематики цього явища (водночас військового, воєнного, юридичного і правового), підвищення ефективності законодавства у цій сфері. Також на основі наукових думок вчених висвітлити підходи до суті головних проявів і складових мобілізації.

Ця проблематика у статті розглянута та встановлено, що сучасний стан розробки, прийняття, впровадження законодавства з питань мобілізації та його ефективність (як певний процес, що передбачає обов'язкові та конкретні складові та послідовні етапи, а також результат, який обов'язково повинен бути отриманий), є відповіддю на виклики та запити сьогодення з метою оборони країни в умовах широкомасштабного військового вторгнення рф і відсічі збройної агресії (з деокупацією територій). Сам факт ухвалення Закону № 3633-IX свідчить, що робота в цьому напрямі триває та буде провадитись надалі шляхом відповідних законодавчих змін, але при цьому треба урахувати не тільки доцільність кількісного та якісного наповнення війська, а й необхідність забезпечення прав і свобод громадян при проведенні мобілізації. Крім цього, у процесі конотворчості на цьому напрямі необхідно урахувати думку фахових юристів, висновки експертів, доктринальні підходи вчених-правників задля забезпечення ефективності законодавства з питань мобілізації.

Ключові слова: мобілізація, мобілізаційна підготовка, мобілізаційні заходи, правове регулювання, збройна агресія, війна, законодавство, закон про мобілізацію, проєкт Закону № 10449 від 30.01.2024, Закон № 3633-IX від 11.04.2014, ефективність законодавства.

Pendyura M. M., Vadimov A. P. Current state of development, adoption, implementation of legislation on mobilization issues and its effectiveness

Public relations that arise in connection with mobilization as an important military component of repelling armed aggression by Russia and protecting the borders and territories of Ukraine from a large-scale invasion of Russian troops are currently a priority and urgent issue in the state and concern all layers of society. But such an important issue requires effective, high-quality, optimal and effective legislative regulation. And in part, these efforts have already been implemented in the adopted Law No. 3633-IX dated April 11, 2024 «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Certain Issues of Military Service, Mobilization, and Military Registration». At the same time, the state of development, adoption, implementation of legislation on mobilization and its effectiveness require professional discussion by legal scholars and are an actual scientific topic with different points of view (and sometimes polar approaches or positions to one or another aspect of mobilization, which is normal).

The purpose of the article is to provide a definition of the concept of «mobilization», referring to legislative and open sources and explaining the main components, problems of this phenomenon (at the same time military, military, legal and legal), improving the effectiveness of legislation in this area. Also, on the basis of the scientific opinions of scientists, highlight approaches to the essence of the main manifestations and components of mobilization.

This issue is considered in the article and it is established that the current state of development, adoption, implementation of legislation on mobilization and its effectiveness (as a certain process, which involves mandatory and specific components and successive stages, as well as the result, which must necessarily be received) is a response to today's challenges and requests for the purpose of defending the country in the conditions of a large-scale military invasion of the Russian Federation and repelling armed aggression (with the de-occupation of territories). The very fact that on April 11, 2024 the deputies adopted Law No. 3633-IX «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Certain Issues of Military Service, Mobilization, and Military Registration» shows that work in this direction is ongoing and will be carried out in the future through appropriate legislative changes. but at the same time, it is necessary to take into account not only the expediency of the quantitative and qualitative filling of the army, but also the need to ensure the rights and freedoms of citizens during mobilization. In addition, in the process of law-making in this direction, it is necessary to take into account the opinion of professional lawyers, the conclusions of experts, the doctrinal approaches of legal scholars in order to ensure the effectiveness of legislation on mobilization issues.

Key words: mobilization, mobilization preparation, mobilization measures, legal regulation, armed aggression, war, legislation, law on mobilization, draft Law No. 10449 dated 30.01.2024, Law No. 3633-IX dated 11.04.2014, effectiveness of legislation.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-381-390